

Synpunkter på FI Dnr 07-2176

Finansinspektionen

Björn Palmgren

Synpunkter om överskottshantering i traditionella livförsäkringsbolag i Sverige

I det följande diskuteras översiktligt traditionell försäkring av tjänstepensions-, individuell pensions- och kapitalförsäkring tecknad före 2000. Vi belyser också några fall av ömsesidig försäkring tecknad efter 2000 med del i överskott.

Kort historik

Tilltro till en rättvis och korrekt överskottfördelning är enligt vår uppfattning en av de främsta anledningarna till att så många enskilda och företag har valt att långsiktigt placera pensionsmedel och kapital i livförsäkringssystemet. Pensionsmedel investeras trots att dessa är inlåsta enl IL Kap 58 hos försäkringsgivaren som pension i 20 -50 år under uppsparnings- och utbetalningsfas, med de restriktioner detta medför, med utbetalning först efter 55 års ålder och minst under fem år. Kapitalförsäkring används främst för livränterörelse och skatteprivilegierade situationer samt för populär möjlighet till belåning, idag såld med nytt intresse som realisationsvinstbefriad depåförsäkring.

Principer som vinstutdelningsförbud sedan införandet av FRL 1982:712 och Generalklausulens principer samt verksamhetens närmast myndighetsmässiga framtoning har hos kunderna som består av grovt räknat hälften enskilda och hälften företagare skapat ett, som det i praktiken visar sig missriktat, förtroende om rättvis och korrekt fördelning av överskott. Den svenska modellen är att vissa överskott ej fördelas till försäkringarna utan hålls som buffert medan andra överskott tilldelas men ej garanteras.

Som alla organisationer som drivs utan ägarrepresentation från dem som riskerar sitt kapital tar sig den exekutiva makten friheter som inte alltid är till kunderna/finansiärernas bästa. Finansdepartementet och Finansinspektionen har lovvärt initierat till ett antal utredningar och

rapporter som avsett att belysa sakernas tillstånd i livförsäkringsbolagen och inrymmer också viss självkritik.

Några sådana rapporter är SOU 2005:85 *Försäkringstillsynsutredningen*, SOU 2006:55 *Associationsrättsutredningen*, FI:2006:08-29 *Förlusttäckning i Livförsäkringsbolag*, FI:2005:04-06 *Livbolagens avgifter*, FI:2003:2 *Intressekonflikter i Livförsäkringsbolag*, Prop 2003/04:109 *Förstärkt skydd för livförsäkringstagare i livförsäkringsbolag*, FI:2004:02 *Internaffärer i nio livbolag*, FI:2006-10-24 *Flytt av Livförsäkringskapital*. Gemensamt i dessa utredningar är att uppenbara brister redovisas och försök till åtgärder presenteras. Märkligt nog har ingen utredning adresserat den uppenbara och enda åtgärden som skulle ställa tingen i korrekt fokus nämligen metoder att involvera försäkringstagarna, dvs. majoritetsfinansiärerna som står för i princip allt riskkapital i bolagen, aktivt i ledning, styrelse och beslut i bolagen. SOU 2006:55 belyser problematiken men lämnar inga kraftfulla förslag till åtgärder. Sådana åtgärder kunde vara rösträtt differentierad inte efter försäkringar, inte efter försäkringstagare, men efter kapital i bolagen lämpligen en röst per krona garanterat och tilldelat kapital samt del av kollektiv konsolidering. Den i många utredningar belysta finansiering som en kund ikläder sig samtidigt som han köper en pensions- eller livförsäkring i ett svenskt ömsesidigt eller livförsäkringsaktiebolag är ej avtalad i försäkringsavtalet eller i försäkringsavtals- eller försäkringsrörelselag. Säkert hade försäljning av livförsäkringar varit mindre framgångsrik om denna finansieringsplikt hade beskrivits och hållits fram som en viktig avtalsingrediens vid köp av pensions- eller kapitalförsäkringar.

Det faktum att Finansinspektionen i livförsäkringsbolag har förordnat en styrelseledamot som försäkringstagarrepresentant, ofta en riksdagsledamot, och en av FI tillsatt revisor har gett de försäkringstagare som kände till detta en känsla av kontroll och visshet om daglig övervakning. Att dessa personer fått agera i sina roller utan någon som helst instruktion, fackutbildning, rapporteringsskyldighet eller kontakt med dem vars intressen de skulle företräda och rättigheter bevaka nämligen försäkringstagarnas är närmast skandalöst. Inte heller har det varit rapporteringsskyldighet till Finansinspektionen vilket gör att hela idén med förordnanden faller. Systemet med dessa förtroendevalda personer har pågått i dekader utan att kritik – ens i de bolag som skulle ha förtjänat det – har framförts så att förbättringar har kunnat genomföras. Orsaken till passivitet kan kanske sökas i att den Svenska lagstiftningen i stort saknar möjlighet för försäkringstagare att kommunicera med sitt försäkringsbolag i ett vanligt kund – bolag förhållande. Klagomål hanteras inte, registreras inte och behandlas inte

med den aktsamhet frågorna förtjänar. Förslagsvis borde alla livbolag åläggas att registrera alla förfrågningar och klagomål tydligare. Funktionen kundombuds män kan utvecklas. En jämförelse med trafikförsäkring ger den skadade rätt att i försäkringen anlita ombud. Intressant är att livförsäkringsfrågor på inget sätt har den variation som sakförsäkring och därmed skulle alla frågeställningar snart avverkas och kunna publiceras med frågor och svar. Förhållandet med denna kundkontaktaversion är desto märkligare eftersom den försäkrade – som räknas i miljoner i de största försäkringsbolagen också levererar riskkapitalet till verksamheten och borde hållas vid gott mod. I stället har man valt att hålla den försäkrade i okunnighet. Under många år fick de försäkrade aldrig ett exemplar av årsredovisningen, ens i förkortad version. Än mindre någon beskrivning av vad som hände mellan årsredovisningens pärmar. Avsikten var klar, kontakt med en existerande kund var ointressant. Genom avsaknad av flytträtt fram till 2000 var kunden låst till bolaget med sitt kapital. Endast hans död eller pensionering skulle inväntas. Diskussion om accepterade villkor var ointressant. Tillträde till bolagsstämma var ej avtalad. Varför då upplysa kunden med en årsredovisning eller bjuda in till bolagsstämma som åhörare? Idag kan den intresserade hitta årsredovisning på nätet men kan fortfarande inte göra sin stämma hörd på bolagsstämmor ens i de flesta rent ömsesidiga livbolagen där endast företrädare för försäkrade är välkomna. Man finner det något märkligt att bolagen tycks finna det för dyrt att distribuera årsredovisningar till sina finansiärer – något som är självklart, och reglerat för betydligt mindre börsnoterade vanliga aktiebolag.

Sett mot ovanstående historiskt pessimistiska bild av de ömsesidigt drivna livförsäkringsbolagen och främst livförsäkringsaktiebolagen kan man också notera att både bolagen och Finansinspektionen gradvis ändrar sin inriktning. Nu spåras en vilja att tillgodose också aktieägare som koncernmoderbolag i form av bank- eller sakförsäkringskoncern vars intressen kan tillgodoses genom lagändringen FAL 1982:712 från den 1 januari 2000. Försäkringstagarnas rätt till kapital och överskott kan nu plötsligt ifrågasättas mot bakgrund av att avtalsförhållandet är och har varit oklart. Gäller verkligen vinstdelningsförbudet, hur är det med generalklausulen? Tyvärr visar det sig oftast i försök, ofta lyckosamma, i åsidosättande av försäkringstagarnas hävdvunna rätt och praxis. Ett kvarstående faktum är att huvudfinansiären försäkringstagaren inte har en i lag eller försäkringsavtal konkretiserad rätt till sitt kapital utöver det som är garanterat i avtalet, inte heller har han avtalad representationsrätt, kommunikationsrätt, rätt att kontrollera sin förvaltning eller rätt att kräva revision av sin försäkrings innehåll. Den tid och kostnad som livbolagen lägger på revisionsverksamhet som förekommer i de ca 50 svenska livbolagen med förvaltning av cirka

halva börsvärdet är märkligt liten. Revisionen tar knappast utgångspunkt från kundens rättigheter utan snarare bolagets skatte- och bokföringsmässiga plikter. För att kunna hävda sin rätt måste livförsäkringstagare gå samman och gemensamt finansiera sin talan mot sitt försäkringsbolag i domstol för att hävda den rätt till allt ömsesidigt kapital som sedan 1940 talet varit en implicit del av livförsäkringsverksamheten. SOU 2005:85 kap 7 rymmer många aspekter på försäkringstagarnas rätt till eget kapital och det verkliga resultatet därav.

Finansinspektionens policy att inte värdera och bedöma affärsbeslut är direkt gynnande av försäkringsbolagen

Finansinspektionen har som regel att inte deltaga eller ingripa i tillsynsobjektens affärsbeslut, vilket har som konsekvens att diskutabla affärstransaktioner genomförts eftersom ingen part bevakar försäkringstagarnas intressen. Som exempel på överskottsfördelning kan nämnas att de livbolag som ändrats från ömsesidigt drivna livförsäkringsaktiebolag till vinstutdelande livbolag har alla genomförts utan att värdet av "andra övervärden i bolaget" enl FRL 12 Kap 16§, har beaktats. Detta begrepp, andra övervärden i bolaget, inrymmer värdet av välutbildad personal, förekomst av kundkrets, säljbara produkter, datasystem, kontor, trycksaker, varumärke med mera. Begreppet övervärden, som givetvis och enligt lagen tillhör försäkringstagarna har i dessa tre ombildningar konsekvent satts till noll. Vad det verkliga värdet är undandrar sig här en bedömning men sammantaget är det miljardbelopp i övervärden som livförsäkringstagarna aldrig fått. Intressant är att Finansinspektionen är satt att bevaka försäkringstagarnas intressen i dessa transaktioner. Detta borde de ha gjort genom att anlita både juridisk expertis och experter med vana från företagsförsäljningar. Om man nu ej vill deltaga i affärsbeslut kan man låta andra leverera fakta. Försäkringstagarnas rätt skulle då kunna skyddas genom att sådana rapporter görs publika. Självklart borde försäkringstagarna ha fått en välgrundad rapport där värdet noll på övervärden förklarats. I Storbritannien sker sådana demutualiseringar publikt där försäkringstagare inbjuds och får möjlighet till frågor och svar. En småsak i sammanhanget med vinstutdelande bolag är att Finansinspektionen accepterar att livförsäkringstagarna också i de ombildade nu vinstutdelande livförsäkringsbolagen fortfarande står för huvuddelen av verksamhetens risker, se SOU 2005:85 sid 125. Detta de facto-förhållande står i strid mot de intentioner som gäller för vinstutdelande bolag om information till försäkringstagare vid ombildningen och nya kunder. Genom att tillåta avsteg från lagstiftarens intention till bolagens fördel och försäkringstagarnas nackdel uppstår frågan om var Finansinspektionens lojalitet är. Att bolagens övervärden konsekvent satts till noll kan manifesteras av samgåendet mellan KP och

Folksam liv 2008 där KPs försäkringstagare utan ersättning integrerades i Folksam Liv. Värdet på deras bolag sattes till noll trots att parametrar som solvens, avkastning, kostnadsnivå, konsolideringsnivå alla var bättre i KP än i Folksam Liv. Antagligen en god affär för Folksam Liv men var den optimal för KPs försäkringstagare? Detta är ett aktuellt exempel på överskottshantering som är en engångshändelse där FI har det fullständiga tillsyns- och övervakningsansvaret. Enskilda försäkringstagares rätt ska inte försämrats, enligt FRL 15 kap 3 §. Att detta inte sker är Finansinspektionens skyldighet att analysera och öppet redovisa i ingående rapporter. Sannolikheten att individuella försäkringstagare ska lämna in protester enligt FRL 15 kap 4 § är minimal när miljardtransfereringar sker utan information, något som givetvis inte betyder att alla portföljöverlåtelser är lönsamma och etiskt acceptabla för de inblandade försäkringstagarna tillika finansiärerna. Försäkring är svårt – det är det genomgående omdömet. Så mycket viktigare är det då att ta fram mer av åsikter och partsintressen i debatt som i detta resonemang om överskottshantering.

Nuvarande system stimulerar till investeringsspekulation

Investering på andra försäkringstagares bekostnad kan enkelt ske i tre fall:

- Genom att teckna försäkring i bolag som ligger på maximal konsolidering. Här kommer all överavkastning att placeras direkt på nya försäkringstagarnas konton som överskottsmedel. Genom att på motsvarande sätt avstå från att investera i ett bolag som har låg eller negativ konsolidering slipper försäkringen under många år avstå från full tilldelad avkastning när bolaget ska bygga upp sin konsolideringsgrad till maximal nivå. Existerande försäkringar tar det ansvaret såvida de ej flyttar till annat bolag.
- Genom att teckna försäkring i bolag som har maximal avkastning uppbyggd av existerande försäkringstagare. Denna form av spekulation fick under 1989 så stor omfattning i de så kallade D5 kapitalförsäkringar att dåvarande Försäkringsinspektionen ingrep och stoppade produktens försäljning i alla livbolag.
- Genom att spekulera i rabatterade premier för avtalspension och riskförsäkring ges också tillträde för nya försäkringstagare till det kollektiva konsolideringskapitalet. Detta är förvisso redan uppbyggt av existerande försäkringstagare och kan få ett framtida värde för nya och gamla försäkringar om bolaget skulle ombildas till vinstutdelande försäkringsbolag. Konsolideringskapitalet skulle då kunna om disponeras till beskattat aktiekapital som kan tilldelas ett marknadsvärde genom börsintroduktion.

Generellt gäller att det svenska systemet är orättvist gentemot försäkringstagargrupper på ett sätt som inte vore fallet om det tredje livförsäkringsdirektivet (92/96/EEG) hade genomförts på ett korrekt sätt. I det systemet finns ingen möjlighet till spekulation. Alla försäkringar har samma avkastning oavsett om gammal eller nytecknad.

Överskottsfordelning sker inte efter försäkringarnas bidrag till avkastningen

Livförsäkringsbolagen missgynnar vissa försäkrade genom att bryta mot svensk försäkringslagstiftning FRL 1982:713 avseende kontributionsprincipen i 12 kap 6 § som ska råda mellan olika typer av försäkringar och under olika försäkringars tidsperioder. Skälighetsprinciperna som är tre och fortfarande gäller för försäkringsavtal tecknade före år 2000 utmönstrades vid millennieskiftet och ersattes av kontributionsprincipen för nya avtal. (Se SOU 2006:55 sid 71) Äldre försäkringar med stora ackumulerade överskott missgynnas fortlöpande och i allt högre grad med åren med subvention av nytecknade försäkringar. Detta sker genom att avkastningen på det tilldelade men ej garanterade kapitalet som hör till dessa försäkringar ej tilldelas äldre försäkringar till fullo. Detta strider både mot villkorsskälighet enligt principerna före år 2000 och kontribution enligt 12 Kap 6 §. Trots att det kapital som finns i dessa försäkringar innehåller en ökande del tilldelat men ej garanterat kapital, liksom en större procentuell andel och ej redovisad del av kollektivt konsolideringskapital ökas dessa försäkringar årligen med endast en genomsnittlig avkastning av livförsäkringsbolagets hela placeringskapital. I realiteten kan, med det svenska sättet att skuldtäcka, endast överskottsmedel placeras fritt till i regel mycket högre avkastning. Den metodik som används framgår tydligt av bifogade bildspel där jämförelse görs mellan svensk och europeisk metod. Där framgår också motsvarande tilldelning av överskott som den avses ske i ett bolag där 92/96/EEG är korrekt genomförd. Bilaga 1 Presentation 5 maj Power Point

Förfarandet med tilldelat men ej skuldtäckt överskott strider mot reglerna i 92/96/EEG artikel 20 där allt kapital som är eller ska tilldelas en försäkring ska skuldtäckas. Den svenska metodiken medför att överskottsmedel kan liksom aktiekapitalet placeras helt utan skuldtäckning och då i regel i aktier. Detta förklarar att svenska livbolag har i en internationell jämförelse mycket hög procent av sina tillgångar i aktier trots att de svenska skuldtäckningsreglerna begränsar aktieinnehållet i skuldtäckningsmedel till 25 % se FRL 7 kap 10§ respektive 10b§.

Skadan som uppstått är dels att äldre försäkringar har för lågt tilldelat men ej garanterat belopp i sina försäkringar eftersom de endast tilldelats en genomsnittsavkastning och inte den avkastning som genererats av de överskottsmedel som hör till försäkringen.

Med motsvarande argumentation har en nytecknad försäkring tilldelats för hög avkastning eftersom dess hela kapital är skuldtäckt och därmed får under ett normalt år en lägre förräntning på grund av placeringsreglerna. Överskott utöver garanterad avkastning skall under ett normalår likväl tilldelas en nytecknad försäkring men till betydligt mindre grad eftersom inga gamla överskottsmedel förräntats. Denna metod skulle helt överensstämma med 12 kap 6 § som över huvud taget inte tillämpas vid dagens överskottstilldelning.

De minskningar av pensioner som skedde i flertalet livförsäkringsbolag 2003 och 2004 gjordes följaktligen på felaktigt avkastningsunderlag och skulle avseende pensioner under utbetalning inte kunnat göras alls eftersom äldre försäkringar generellt haft för låg tilldelning av överskott och därmed pensioner. Följaktligen har nyare fått för hög tilldelning av överskott. De minskningar av saldon som gjordes från äldre försäkringar med tilldelat men ej garanterat överskott men inte från nytecknade försäkringar som saknade sådant överskott skulle inte ha kunnat göras på det sätt detta genomfördes på felaktigt underlag.

Avkastningsskatten antas tagas från det garanterade kapitalet på de försäkringar som gällde före 1 januari 1991.

Avkastningsskatten, som infördes den 1 januari 1991, har debiterats liv- och pensionsförsäkringarna varje år sedan dess på ett för då redan gällande försäkringar avtalsstridigt och felaktigt sätt. Redan på 1980 talet hade den så kallade engångsskatten införts. Den drogs helt från ej tilldelade kollektiva konsolideringsmedel och påverkade därigenom inte försäkringarnas årliga saldobesked. Felaktigheten 1991 och framåt består i att avkastningsskatten belastat de gamla försäkringarna som ett nytt, tidigare i avtal ej definierat kostnadselement som dragits från den garanterade räntan tillsammans med kostnaden för försäkringarna utan att detta har avtalats i varje enskild försäkring genom villkorsändring. Att det gjordes på detta sätt berodde antagligen på att någon annan metod inte praktiskt stod till buds utan att dra stora kostnader för att bygga om existerande dataprogram. Detta förfaringssätt har varje år minskat det i försäkringsavtal och i stadsfästa försäkringstekniska grunder, exempelvis G64, garanterade försäkringsbeloppet för försäkringar tecknade före avkastningsskattelagens införande 1991 och därtill hörande utbetalningar i pension eller

livränta på de försäkringar som var tecknade innan skattelagen infördes. Även inbetald premie belastades med avkastningsskatt antagligen på grund av datasystemens uppbyggnad men också för att dra in skatt till det kollektiva konsolideringskapitalet. Efter avkastningsskattens införande 1991 ändrades försäkringsvillkoren för nya och därefter nytecknade försäkringar så att avkastningsskatt och kostnad för försäkring nu drogs från den garanterade räntan som ett avtalsvillkor. Något sådant avtal fanns inte i gamla försäkringar tecknade före den 1 januari 1991. Minskningar av saldon och pensioner som skedde i flera av de ömsesidiga traditionella livbolagen 2003 och 2004 kan därmed ha tagits från kapital som rätteligen skulle varit garanterat i äldre försäkringar tecknade före 1 januari 1991. Den felaktigt uttagna avkastningsskatten drabbade ett försäkringsbelopp på cirka 300 miljarder kronor som till 2008 växt med ca 8% per år i avkastning och ca 4% per år i premieinbetalning och uppskattas till cirka 100 miljarder. Detta belopp borde kontrolleras och omfördelas till de berörda försäkringarna.

Rättelse bör också göras för de minskningar av pensioner respektive minskningar av saldon som skett 2003 - 2004 från tilldelat men ej garanterat kapital i respektive försäkring eftersom det garanterade kapitalet borde varit högre med ovanstående resonemang. Vissa försäkringar skulle med andra ord ej ha varit berörda av minskningsåtgärderna. När sådan korrigering görs bör givetvis också effekten av förlorad ränta beräknas.

Överskottsfördelning sker inte efter försäkringarnas bidrag till avkastningen

Livförsäkringsbolagen missgynnar vissa försäkrade genom att bryta mot svensk försäkringslagstiftning FRL 1982:713 avseende kontributionsprincipen i 12 kap 6 § som ska råda mellan olika typer av försäkringar och under olika försäkringars tidsperioder. Skälighetsprinciperna som är tre och fortfarande gäller för försäkringsavtal tecknade före år 2000 utmönstrades vid millennieskiftet och ersattes av kontributionsprincipen för nya avtal. (Se SOU 2006:55 sid 71) Äldre försäkringar med stora ackumulerade överskott missgynnas fortlöpande och i allt högre grad med åren med subvention av nytecknade försäkringar. Detta sker genom att avkastningen på det tilldelade men ej garanterade kapitalet som hör till dessa försäkringar ej tilldelas äldre försäkringar till fullo. Detta strider både mot villkorsskälighet enligt principerna före år 2000 och kontribution enligt 12 Kap 6 §. Trots att det kapital som finns i dessa försäkringar innehåller en ökande del tilldelat men ej garanterat kapital, liksom en större procentuell andel och ej redovisad del av kollektivt konsolideringskapital ökas dessa försäkringar årligen med endast en genomsnittlig avkastning av livförsäkringsbolagets hela

placeringskapital. I realiteten kan, med det svenska sättet att skuldtäcka, endast överskottsmedel placeras fritt till i regel mycket högre avkastning. Den metodik som används framgår tydligt av bifogade bildspel där jämförelse görs mellan svensk och europeisk metod. Där framgår också motsvarande tilldelning av överskott som den avses ske i ett bolag där 92/96/EEG är korrekt genomförd. Bilaga 1 Presentation 5 maj Power Point

Förfarandet med tilldelat men ej skuldtäckt överskott strider mot reglerna i 92/96/EEG artikel 20 där allt kapital som är eller ska tilldelas en försäkring ska skuldtäckas. Den svenska metodiken medför att överskottsmedel kan liksom aktiekapitalet placeras helt utan skuldtäckning och då i regel i aktier. Detta förklarar att svenska livbolag har i en internationell jämförelse mycket hög procent av sina tillgångar i aktier trots att de svenska skuldtäckningsreglerna begränsar aktieinnehållet i skuldtäckningsmedel till 25 % se FRL 7 kap 10§ respektive 10b§.

Skadan som uppstått är dels att äldre försäkringar har för lågt tilldelat men ej garanterat belopp i sina försäkringar eftersom de endast tilldelats en genomsnittsavkastning och inte den avkastning som genererats av de överskottsmedel som hör till försäkringen.

Med motsvarande argumentation har en nytecknad försäkring tilldelats för hög avkastning eftersom dess hela kapital är skuldtäckt och därmed får under ett normalt år en lägre förräntning på grund av placeringsreglerna. Överskott utöver garanterad avkastning skall under ett normalår likväl tilldelas en nytecknad försäkring men till betydligt mindre grad eftersom inga gamla överskottsmedel förräntats. Denna metod skulle helt överensstämja med 12 kap 6 § som över huvud taget inte tillämpas vid dagens överskottstilldelning.

De minskningar av pensioner som skedde i flertalet livförsäkringsbolag 2003 och 2004 gjordes följaktligen på felaktigt avkastningsunderlag och skulle avseende pensioner under utbetalning inte kunnat göras alls eftersom äldre försäkringar generellt haft för låg tilldelning av överskott och därmed pensioner. Följaktligen har nyare fått för hög tilldelning av överskott. De minskningar av saldon som gjordes från äldre försäkringar med tilldelat men ej garanterat överskott men inte från nytecknade försäkringar som saknade sådant överskott skulle inte ha kunnat göras på det sätt detta genomfördes på felaktigt underlag.

Olika överlevnadsantaganden ger felaktigt avkastningsantagande gentemot konsument.

Svenska livförsäkringsbolag tillämpar sinsemellan olika överlevnadsantaganden för män respektive kvinnor vilket medför att bolagen erbjuder kraftigt skiljaktiga livslånga livräntor men under samma förutsättningar i övrigt. Resultatet ger kraftigt avvikande livslånga utbetalningar mellan olika försäkringsbolag på ett för konsumenten oöverskådligt och missvisande sätt. Enklast visas detta om en försäkringstagare (65) vill investera en miljon kronor i en livslång livränta. Ett bolag ger då till en man 50 000 per år medan ett annat bolag endast erbjuder 40 000 per år. Om hög ålder uppnås säg 100 år ger den ena försäkringen 1 750 000 medan den andra ger 1 400 000 utan diskontering och kostnader. Avkastningens storlek blir i flera fall underordnad livslängdsantagandet i ekonomisk betydelse. Genom att försäkringsinformation till kund koncentreras till avkastning och kostnader men utelämnar väsentliga förhållanden vid sparandets utbetalning vilseleds kunden grovt. Genom återinförande av flyttmöjlighet av pensionskapital med början den 1 maj 2008 kan man förutse att många kunder kommer att missledas i sina val. Orsaken till denna skillnad är enbart beroende av olika livslängdsantaganden i olika bolag.

Nämnas kan att Försäkringskassan tillämpar kortare livslängdsantaganden 15,99 år inklusive 1,4 % årlig livslängdsökning. Försäkringskassan tillämpar dessutom könsneutrala antaganden där de publika bolagen som jämförelse har 3 – 5 års könsdifferens.

Uppdelning i två verksamheter Individuell och Tjänstepensionsförsäkring ger möjlighet till olika fördelningsgrunder och därmed del av överskott.

Livförsäkringsbolagen ska efter den 1 januari 2006 redovisa tjänstepensionsförsäkring på aktsamt sätt. Trafikljussystemet har också införts för bedömning av aktsam kapitalförvaltning och riskhantering av bolagens tillgångar. Marknadsförutsättningarna för tjänstepensionsförsäkring har ändrats eftersom arbetsmarknadsparterna överger förmånsbaserade kollektiva pensionslösningar till förmån för premiebaserade som är konkurrensutsatta. Staten har genom begränsning av avdragsgränserna för enskilda försäkringar minskat avdraget för premieutrymmet från ett prisbasbelopp till endast 12 000 dvs. med ca 70%. Man kan befara att premieinkomsten för enskild pensionsförsäkring kommer att minskas medan enskild kapitalförsäkring kommer att öka genom att skattefördelar ges genom så kallad depåförsäkring som medger skattelättnader vid kapitalplacering i försäkringsform. Dessa ändringar i produktstruktur medför stora ändringar i kapitalflöden, kapitalplaceringsteknik,

behov av datasystem, försäljningsinsatser, utbildning och marknadsföring. De största affärerna kommer med sannolikhet att göras inom tjänstepensionssektorn med krav på låga kostnader och hög service. Den uppdelning av existerande kostnader och framtida kostnader som oundvikligen kommer att ske är en komplicerad och grannlaga aktivitet med hänsyn till att ingen representant för existerande och framtida kapitalgaranter, försäkringstagare – kommer att vara del i processen. Man kan befara att enskilda försäkringar, gamla som nya kommer att dra det kortaste strået i resursuppdelningen. Finansinspektionen har inte adresserat problemet och riskerar nu stå inför fullbordade fakta i efterhand. Livförsäkringsbolagen har alla i det närmaste obegränsad finansiering i livförsäkringstagarnas överskottsmedel till förfogande för omorganisation och investeringar varför farhågor om felaktig fördelning av kostnader och resurser antagligen kommer att infrias om inte särskild kontroll inrättas. Kontroll bör ske genom rapportering till utomstående revisorer och sakkunniga med utredningsuppdrag. Vi visar som ett exempel på det absurda förhållandet av livbolagens agerande att också efter Tjänstepensionsdirektivets införande, med helt avvikande kapitalplaceringsregler än de som gäller för Enskild försäkring enligt FRL, levereras samma totalavkastning till såväl tjänstepensionsförsäkringar som enskilda försäkringar. De enskilda försäkringarnas garantiåtagande ska enligt lagen skuldtäckas enligt de kvantitativa kapitalplaceringsregler som gällt före och felaktigt efter införandet av 92/96/EEG i juli 1995. Tjänstepensioners garantiåtagande ska skuldtäckas med icke kvantitativa med aktsamma skuldtäckningsregler från den 1 januari 2006. Hur uppbyggnaden av kollektiv konsolidering kommer att ske är oklart, om metoden ens kommer att tillåtas användas fortsättningsvis. Gemensamt avsteg är att samlade medel i överskottsfonder och konsolideringsfonder ej behöver skuldtäckas enligt svensk lag trots att detta föreskrivs i båda direktiven. Dessa ej skuldtäckta medel uppgår per den 31 december 2005 till 510 miljarder varav 116 + 140 miljarder är kollektiva konsolideringsmedel som ska ställas i förhållande till placerings-tillgångarnas 1 508 miljarder. Detta utgör ca 32 % av placeringstillgångarna. Den lagstadgade minsta solvensmarginalen är 4 % av den del av de försäkringstekniska avsättningarna som svarar mot åtaganden med en finansiell eller försäkringsteknisk risk (FRL 7 kap 23 §) eller minimum 61 miljarder. Med viss säkerhetsfaktor skulle 100 miljarder vara helt acceptabelt. Sverige har en solvensfaktor för alla bolag tillsammans på ca 8,2! Solvensfaktor = solvenskapitel/solvensmarginal dvs $510/61 = 8,2$.

Det föreligger en uppenbar risk i att livförsäkringstagarnas medel i form av kapital, tillgodohavanden, kostnader och avkastning riskerar distribueras utan hänsyn och vägande av

alla försäkringstypers behov. Resurser och kostnader kan snarare förväntas styras av den nya försäljningsinriktningens behov medan de berörda sitter som åskådare utan flytträtt av gammalt kapital och ska bekosta förändringen. Nya tjänstepensioner säljs med mycket låga administrations- och förvaltningsavgifter i avtal. Avgifter som antagligen inte kommer att räcka till alla kostnader.

Som exempel på felaktig distribution av kostnad mellan försäkringsslag kan nämnas Finansinspektionens rapport 2005:5 där i ett livförsäkringsbolag enskild försäkring överdebiterats ca 50 % medan tjänstepension och avtalsförsäkring rabatterats med ca 85 % över den analyserade treårsperioden. Beloppen tar ut varandra men utgör ca 1,2 % av bolagets tillgångskapital och belastar enskild försäkring med en trefaldig kostnad utan att korrektion har gjorts.

Avgiftsuttag ur försäkringar är under försäkringsavtalets löptid i regel större än kostnaderna vilket minskar den garanterade avkastningen

Avgifter som tas ur en försäkring ska täcka försäljningskostnad, riskkostnad, administrationskostnad, kapitalförvaltningskostnad, döslighets och premiebefrielseuttag med mera enligt försäkringstekniska grunder eller försäkringstekniska riktlinjer. Avgifterna är tilltagna med stora marginaler. Resultatet är ofta speciellt om äldre grunder tillämpas, som G64, att avgifterna är större än de verkliga kostnaderna. Eftersom verksamheten drivs ömsesidigt och alla överskott ska återföras till försäkringarna sker denna återföring ej tillbaka till den garanterade räntan utan till tilldelat men ej garanterat överskott. Man kan förvänta sig att en försäkring som belastats med en viss avgift men endast haft en viss kostnad ska få tillbaka sin del av överskott eller belastas med extra kostnad. Detta sker inte på ett enkelt sätt vilket framgår av FI:2006:08-29. Effekten är i stället att det stora avgiftsuttaget på äldre försäkringar dels urvattnar den garanterade räntan och att eventuellt överskott i kostnads- och dödlighetsvinster om det förs tillbaka hamnar i tilldelat men ej garanterat kapital vilket ökar bolagets solvenskapital och möjliggör placering utanför skuldtäckningsprinciperna. Detta innebär att när provräkningar gjorts på äldre försäkringars garanterade förräntning som avtalats till 4% eller högre har den verkliga garanterade räntan endast varit ca 1,4%. Den försvunna skillnaden på 2,6 % kan man förmoda ej kommer att ersättas alls vid försäkringens slutbetalning. Alternativt kommer försäkringsbolaget att vid utbetalning återställa det garanterade kapitalet enligt försäkringsavtalet. Följdfrågan är vad man avser göra med avkastningsskatten som ej är avtalad när försäkringen tecknades före 1991. Hur kommer

försäkringsbolaget att kompensera för den effektiva garanterade ränteförlusten? Förslagsvis bör det ske genom att en reallokering görs vid försäkringens slutdag så avtalets räntegaranti över hela försäkringsperioden kan levereras. Underhandsdiskussioner med bolags revisorer och FI har givit vid handen att denna slutkontroll och justering av garanterad ränta ej alltid sker i alla bolag. Slutjustering ska givetvis ske också på försäkringar som sätts i fribrev under försäkringsavtalstiden eftersom även detta tillstånd är en redan avtalad möjlighet som inte ska inskränka på den garanterade räntan över tiden till slutbetalning.

Flytträttens införande ställer stora krav på korrekt fördelning mellan försäkringar, årgångar och tid i systemet.

Lagstiftning om återinförande av dispositiv flytträtt för gamla avtal och obligatorisk för nyare från svenska livförsäkringsbolag till livförsäkringsföretag i Sverige och inom EES för avtal tecknade efter 2000 riskerar att ge ensidiga fördelar till de traditionella livförsäkringsbolagen, genom att flyttreglerna utformas så att livförsäkringstagarna inte kommer att få flytta med sig hela det värde som tillhör försäkringen. Av FRL 12 kap 14 – 16 §§ framgår att förutom garanterat kapital och tilldelat men ej garanterat kapital, också kollektivt konsolideringskapital och andra övervärden som tillhör försäkringen ska skiftas proportionellt till försäkringstagare och andra förmånsberättigade om ett ömsesidigt drivet bolag övergår till att drivas vinstutdelande. Parallellen till flytt är slående. Här talas dock inte om att alla försäkringar ska jämföras individuellt och reservjusteras före associationsförändring vilket har varit ett återkommande tema i flyttdiskussionen. Problematiken är nog en helt annan. Skulle kollektiv konsolidering flyttas skulle en viktig, men alls inte avgörande del av solvenskapitalet flyttas ut. I det vinstutdelande bolaget sker sedan flytt utan konsolideringsjustering. Om direktivet 92/96/EEG införts korrekt skulle begreppet tilldelad men ej garanterad överskottsfond samt kollektiv konsolideringsfond ha utmönstrats. Per den 31 december 2007 fanns ca 256 miljarder i de kollektiva konsolideringsfonderna. Vid framtida flyttning mellan Svenska livförsäkringsbolag kommer två olika principer att gälla. Allt kapital som flyttas blir garanterat. Detta kostar det mottagande bolaget minst 4 % i konsolideringskapital enligt nuvarande solvensregler FRL 7 kap 23 §. Den andra metoden som diskuterats i några livförsäkringsbolag är att ta in den nya försäkringen med samma förhållande mellan skuldtäckt kapital, tilldelat men ej skuldtäckt och del av kollektiv konsolidering som gäller i bolagets genomsnittliga bestånd som helhet. Flyttpremien skulle med andra ord här behandlas på annorlunda sätt än om en motsvarande engångspremien

tecknades, dvs. med 100 % skuldtäckning. En annan aspekt är att försäkringens del av kollektiv konsolideringskapital stannar kvar hos det bolag som försäkringen lämnar och att speciella avgifter ska kunna tas ut för att skydda kvarvarande kollektiv från framtida förluster. Detta belopp kan bli gigantiskt i förhållande till kvarvarande försäkringar och uppenbart gynna de kvarvarande försäkringarna. Frågan är om sådan överskottshantering är rimlig, önskvärd eller korrekt. Rapporten FI 2006-10-24 *Flytt av livförsäkringar* innehåller flera oemotsagda uttalanden. Det finns ingen analys att behov att förstärka allmänna reserver skulle föreligga. De försäkringstekniska beräkningar som ligger till grund för prissättning har så stora säkerhetsmarginaler att inget behov ska anses föreligga av extra buffertar i bolagen. Flyttavgiften blir genom sin godtyckliga storlek en väsentlig marginalintäkt till kvarvarande försäkringar. En livförsäkringstagare har dessutom inget avtalat förhållande till övriga försäkringstagare enligt avsnittet om tillåten spekulation ovan.

Försäkringsavtalen är otillräckliga - andra dokument och praxis viktigare.

Svenska livförsäkringsavtal är rättsosäkra genom att pensionsavtal som sträcker sig över 30 – 60 år eller mer ej innehåller hela avtalet för försäkringen. Avtalet är inte heller uppsägningsbart och har hittills inte heller varit obligatoriskt utbytligt genom flyttning till annan försäkringsgivare i ny avtalsform. För livförsäkringar tillämpas nämligen tolkningsföreträde av försäkringsbolaget vid vart tillfälle i det regelverk som ligger utanför det dokument som utgör själva försäkringsvillkoret.

Ett liv- och pensionsförsäkringsavtal består visar det sig av följande avtal vilka tillmäts stor vikt vid tolkning av försäkringsförhållandet.

- Försäkringsvillkor och aktuell information vid försäkringens tecknande
- 2002/83/EG bilaga III för nya och gamla avtal samt 93/13/EEG
- Försäkringstekniska grunder FRL 7 kap 3 – 8 §§ eller försäkringstekniska beräkningar för nyare avtal.
- Införandet av 92/96/EEG 1 januari 1995 samt tjänstepensionsdirektivet 2003/41/EG
- Bolagsordning för försäkringsbolaget samt relevanta styrelsebeslut
- Aktuell Försäkringsavtalslag vid försäkringens tecknande och vid utbetalning
- Aktuell Försäkringsrörelselag vid försäkringens tecknande och därefter

- Skattelagstiftning vid försäkringens tecknande och därefter, speciellt för pensionsförsäkringar

Ingenstans i ovanstående dokumentation beskrivs försäkringstagarens finansieringsskyldighet eller villkoren för detta. Speciellt saknas sådan information i material som ges kunden vid köp av försäkringen. Frågan om detta kan anses överensstämma med konsumentlagar är oprövad. Vinstdelningsmetodik som ej tilldelar kunden hela försäkringens del av eventuella överskott bör ogiltigförklaras. Försäkringar bör kontrollräknas på ett kontrollerat sätt som registreras och styrkas av revisor eller utomstående aktuarie.

Försäkringsbolaget var fram till den 31 december 1994 skyldigt att ha stadfästa Försäkringstekniska Grunder för alla sina produkter. Därefter ska försäkringstekniska riktlinjer kunna företes för Finansinspektionen och omfatta alla nya produkter från den 1 januari 1995. Försäkringar utfärdade efter detta datum kan ändras på ett sätt som inte behöver rapporteras till dem de berör, de finns endast översiktligt dokumenterade publikt på Finansinspektionens hemsida och är så ospecificerade i form och omfattning att inga försäkringsmatematiska beräkningar lär kunna utföras med dessa riktlinjer som underlag. Tolkningen är därigenom dold för försäkringstagaren. Försäkringstagaren hålls också i okunnighet om viktiga parametrar i försäkringsbolagets bolagsordning, styrelsebeslut som rör de försäkrades rätt, tolkning av Försäkringsavtalslag, tolkning av Försäkringsrörelselag och skattelagstiftning. Se kommentarer Prop 98/99:87 sid 228ff. Kontroll av att försäkringstekniska grunder för äldre försäkringar tillämpas även efter 1995 och 2000 är obesvarad. Det faktum att en viss kombination av lagar och bestämmelser gäller vid försäkringsavtalet ingående och andra lagar och bestämmelser gäller när försäkringen ska avslutas många år senare ger en inblick i den för kunden/finansiären rättsosäkra sparformen. Svenska pensionsförsäkringsavtal har hittills saknat annulleringsrätt. Summan av dessa lagar och regler samt avsaknaden av offentlig fri prövning av tolkning av försäkringsavtal, trots att varje tolkning rör hundratusentals liknande försäkringar, gör det omöjligt för den försäkrade att överblicka funktion i gamla och nya traditionella försäkringsavtal. Försäkringsbolagen tolkar själva dessa lagar och regler oavsett om dessa gäller enskilda personer eller företag. Förhållandet beskrivs tydligt i den så kallade *Försäkringstillsynsutredningen* (SOU 2005:85) som konstaterar att livförsäkringstagarens intressen tillfredsställs sist (se sid 104, 107, 111) – och på ett sätt som inte går att överblicka ens för den i frågorna insatte.

Sammanfattning

Avsikten med ovanstående kommentarer har varit att försöka belysa försäkringssystemets brist på funktion utifrån den försäkrades synvinkel. De lagar och förordningar som rör livförsäkringsverksamhet är tillkomna i konsumentintresse i första hand. Tillämpningen har däremot blivit bolagens redskap. Försäkringstagare – enskilda eller i grupp – har inte prioriterats. Inte ens företagsägda försäkringar har haft större makt än enskilda. Undantaget är billigare framförhandlade premier. Situationen präglas av hjälplöshet och vanmakt över situationen där de flesta kunder inte vet sina rättigheter, anser materien vara svår, informationen svåråtkomlig och möjligheterna till klagomål hos myndighet och försäkringsbolag okända. Genom att livbolagen trots uppenbara svårigheter att driva verksamheten enligt gällande lagar har levererat goda ekonomiska resultat har den mesta kritiken kunnat dämpas. Faktum kvarstår att de ömsesidiga livbolagen lever under ett statssubventionerat regelverk och har en särdeles gynnad beskattning även när associationsformen ändras till vinstutdelande. Fel har begåtts både avseende lagstiftning och tillämpning av lagar och regler. Stora förtroendevärden står på spel. Försäkringselementen att ersätta dödsfall, sjukdom och långt leverne har tyvärr kommit i skymundan när endast kapitalförvaltning, avkastning och kostnader syns viktiga. Framtiden i liv- och pensionsförsäkringsverksamhet ska nog sökas inom de försäkringstekniska modellerna snarare än inom kapitalförvaltning.

Stig Aggevall

VD

^{fm}Försäkringsmatematik AB

Box 5148

102 43 Stockholm